

Χαρακτηριστική εικόνα δίπατων σπιτιών στο χωριό Κονιάς.

Σημείωμα για το λημνιακό παραδοσιακό σπίτι

Απλότητα και λαϊκή σοφία είναι αποτυπωμένες στη διαμόρφωση του λημνιακού παραδοσιακού σπιτιού, που επικρατεί στους αγροτικούς οικισμούς και τα χωριά του νησιού, εντασσόμενο στην ευρύτερη αγροτική αρχιτεκτονική του τόπου μας. Είναι μονώροφο ή διώροφο, σχηματισμός ορθογωνίου παραλληλεπίδου, κτισμένο όλο με εμφανή πέτρα, και με τετράριχτη κεραμιδένια σκεπή. Ο λήμιος χωρικός –κατά κανόνα γεωργός και κτηνοτρόφος–, σε ρόλο αρχιτέκτονα, δημιουργεί τους χώρους που θα καλύψουν τις καθημερινές πρακτικές ανάγκες του. Συνθέτοντας με αρμονία, πετυχαίνει ένα καθαρά λειτουργικό αποτέλεσμα, που θα μπορούσε να αποτελέσει πηγή έμπνευσης για τη σύγχρονη αρχιτεκτονική.

Χάρης Βαξεβανέρης

Τοπογράφος

I. Τύποι σπιτιών

Το λημνιακό παραδοσιακό σπίτι, ανάλογα με τους χώρους που το απαρτίζουν και τη γενικότερη αρχιτεκτονική του μορφή, διακρίνεται στους παρακάτω τύπους:

α. Μονώροφο σπίτι (καλύβι ή χαμόγειο) (εικ. 1-2). Η πρώτη μορφή κατοικίας, από την οποία ξεκίνησαν όλοι οι υπόλοιποι τύποι, είναι κτίσμα μονόχρωμο και στενόμακρο, για την κάλυψη των στοιχειωδών αναγκών των νοικοκυμίων.

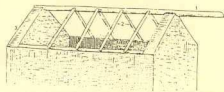
Στο εσωτερικό του παρουσιάζει τις εξής βασικές λειτουργικές κατασκευές: Το τζάκι, με τοξωτό συνήθως άνοιγμα, και πλευρική

ράφια για την τοποθέτηση των οικιακών σκευών. Σε κάποιον από τους τοίχους, ορθογώνιο κούφωμα –ένα είδος ντουλάπας–, κλιπτόμενο μπροστά με κρεμαστό ύφασμα (παραβάν), όπου φυλάσσονται στρώματα, παπλώματα και κλιννοσκεπάσματα. Ένα άλλο, μικρότερο κούφωμα του τοίχου αποτελούσε τον λαγηνοστάτη. Σε μια σανίδα, κρεμασμένη από την οροφή με σχοινιά (κανιά), τοποθετούνταν τα ψωμιά.

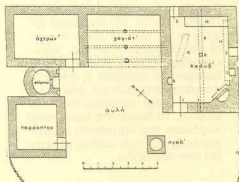
Οι βοηθητικοί χώροι αρθρώνονται στην αυλή του σπιτιού (εικ. 2). Το χαγιάτι, έχοντας ανοιχτή υπόστεγη μορφή, χρησιμοποιεί για τη στάβλιση των ζώων. Στην αε-

ρώνα αποθηκεύονταν το άχυρο και οι άλλες τροφές για τα ζωντανά καθώς και οι διάφορες σκεδείς. Δίπλα στο ψωμαδίο (φούρνος) υψώνεται το παράσιπο, το οποίο είναι στην ουσία αποθήκη για τα καύσιμα (ασπιβίες, κατανουπόδια κτλ.) καθώς και για τη φύλαξη της πάνας, του φυταριού, του κονταριού, της σύρτας και των λοιπών χρειωδών του φούρνου.

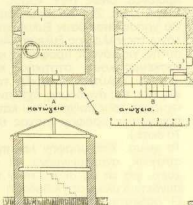
β. Διώροφο σπίτι με εξωτερική πέτρινη σκάλα (εικ. 3). Όπου δεν υπήρχε αρκετός χώρος στην αυλή για να αναπτυχθούν τα βοηθητικά κτίσματα που προαναφέρθηκαν, επικράτησε ο τύπος

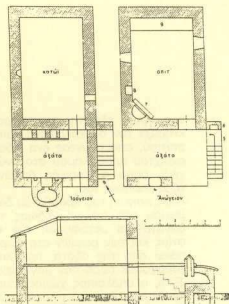
1. Στέγη καλυβιού: 1) μεσοδόκι, 2) καπρούλια, 3) καλκάνι.

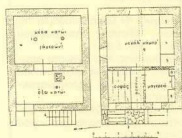
2. Καλύβι και βοηθητικός χώρος.

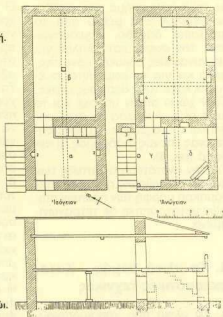
3. Διώροφο σπίτι σε κάτοψη και τομή.

4. Διώροφο σπίτι με προσθήκη αξάτα.

6. Εξελιγμένη μορφή του μονώροφου σπιτιού, χωρίς εξώστη.

5. Διώροφο σπίτι με αξάτο (εξώστη): α) στάβλος, β) κατώγιο, γ) αξάτο, δ) μαγειρείο, ε) ανώγειο.

οπιτιού με ανώγειο και κατώγειο –τύπος κατοικίας συνήθης και σε ορεινούς οικισμούς της ηπειρωτικής Ελλάδας.

Το κατώγειο (κατώγιο) λειτουργούσε τώρα ως στάβλος αλλά και για την αποθήκευση γεωργικών εργαλείων και προϊόντων, ενώ στο ανώγειο (ανώγιο) μετατοπίστηκαν οι χώροι διαμονής, όπου και εκτυλίσσονταν οι ποικίλες οικιακές δραστηριότητες.

Αν και η επικοινωνία των δύο ορόφων γινόταν αποκλειστικά μέσω της εξωτερικής σκάλας, η διάταξη αυτή παρουσίαζε δύο σοβαρά μειονεκτήματα. Αφενός ήταν δύσκολο να τηρηθεί καθαριότητα μέσα στους χώρους διαμονής, και αφετέρου προέκυπταν προβλήματα υγιεινής, κα-

θόσον οι ένοικοι διέμεναν ακριβώς πάνω από τον στάβλο.

γ. *Διώροφο σπίτι με αξάτα* (εικ. 4). Τα μειονεκτήματα που παρουσίαζε ο προηγούμενος τύπος σπιτιού οδήγησαν σε περαιτέρω εξέλιξη της μορφής του, με την προσθήκη ενός ακόμη χώρου, της αξάτας.

Ο χώρος αυτός, στην πρόσοψη της απλής διώροφης οικίας, αποτελούσε τώρα τον στάβλο. Σε αντίθεση με την μαφικλινή στέγη της κύριας οικίας, η στέγη της αξάτας είναι επίπεδη, χρησιμεύοντας σαν πλατύς εξώστης, όπου μπορούσε ο χωρικός να απλώνει τους χλωρούς καρπούς του στον ήλιο για αποξήρανση. Με τον τρόπο αυτό απελευθερώθηκε το κατώγιο, που προοριζόταν τώρα

μόνο για την αποθήκευση του άχυρου, των ξηρών καρπών και υγρών προϊόντων, καθώς και για τη φύλαξη των γεωργικών εργαλείων. Το ανώγιο εξακολούθησε να είναι ο χώρος διαμονής των ενοίκων, διατηρούμενος όμως καθαρός, εφόσον η στάβλιση των ζώων γινόταν πλέον στην αξάτα.

δ. *Διώροφο σπίτι με αξάτο* (εξώστη) (εικ. 5). Οι ανάγκες των ενοίκων για περισσότερους στεγασμένους χώρους οδήγησαν στην προσθήκη ενός ακόμη δωματίου πάνω από την αξάτα. Η επίπεδη στέγη της τελευταίας αποτέλεσε το δαπέδο του νέου δωματίου, ένα μικρό τμήμα του οποίου έμεινε ανοιχτό, υπό μορφή στεγασμένου εξώστη στην πρόσοψη. Κι είναι ο στεγασμέ-

νος αυτός εξώσθης που χαρακτηρίζει τον συγκεκριμένο τύπο σπιτιού, αποτελώντας ένα είδος ανοιχτού προθαλάμου στο ανώγειο, όπου ο χωρικός άπλωνε τους καρπούς του.

Η κατασκευή του πρόσθετου δωματίου στο ανώγειο έδωσε τη δυνατότητα μεταφοράς της εστίας και των ραφιών στο χώρο πάνω από την αξάτα, που λειτουργούσε τώρα σαν μαγειρείο. Έτσι, ο υπόλοιπος χώρος, απελευθερωμένος από την εστία, έγινε αποκλειστικά χώρος διαμονής, ύπνου και υποδοχής.

Όταν αργότερα το προαναφερθέν υπόστεγο (αξάτο) κλειστική με τοίχο, ένα τμήμα του υψώθηκε περίπου ένα μέτρο από το υπόλοιπο δάπεδο, δημιουργώντας τον *σοφά*, κατάλληλον για τις γυναικείες οικιακές εργασίες, αλλά και για να κοιμούνται οι ένοικοι κατά τους θρινούδες μήνες. Στον χώρο αυτόν υπήρχε και το μαγειρείο. Ανάμεσα δε στον σοφά και το μαγειρείο σχηματίσθηκε ένας στενός διάδρομος, η *περσάα* (εικ. 6).

Για την ανετώτερη ανάπτυξη των παραπάνω χώρων, η αρχική στενωμακρή μορφή των πρώτων σπιτιών μετατράπηκε σε τετραγωνισμένη.

II. Τα υλικά δομής - Κατασκευαστικές τεχνικές

α. Τα υλικά που χρησιμοποιούνται στην κατασκευή του λημνιακού παραδοσιακού σπιτιού είναι: Η πέτρα. Άφθονη ως πρώτη ύλη στο νησί, έβγαινε από τα νιμάτια του χωριού και την επεξεργάζονταν επί τόπου οι νιμαράδες. Τις δουλειάσες πέτρες μετέφεραν στους επιλεγμένους για την οικοδομή χώρους οι αραματζήδες με τα κάρα τους. Στα ανώφλια, τα κατώφλια καθώς και στις παραστάδες, στα πλάσια των παραθύρων και στις εξωτερικές γωνιές χρησιμοποιούσαν επιμελώς πελεκημένες πέτρες.

Το ξύλο. Κυρίως για την κατασκευή της στέγης, των θυρών και των παραθύρων. Το νησί, όντας γυμνό από δέντρα, προμηθευόταν το ξύλο από το Άγιο Όρος, τη Θάσο, τη Σαμοθράκη, τη Θράκη, και παλιότερα από τη Μ. Ασία. Η προμήθεια της ξυλείας

γινόταν συνήθως με την ανταλλακτική πρακτική «κλήρινγκ», αντιπροσφέροντας δηλαδή ντόπια προϊόντα, όπως τυρί, κρασί, αλεύρι, κ.ο.κ. Στη λιθοδομή σπάνια χρησιμοποιούσαν ξυλοδεσιά, λόγω της έλλειψης ξυλείας. Αντί αυτής, για λόγους προφανώς κατασκευαστικούς, στατικής, και για την καλύτερη στήριξη του φορτίου της ανωδομής, έχτιζαν ισχυρούς τους τοίχους του κάτω προπάντων ορόφου (πάχος 65-70 εκατ.).

Το χόμα. Υπό μορφήν λάσπης, συνήθως αναμεμιγμένο με άχκο, για να μη σκάει, ήταν το συνδετικό υλικό στη λιθοδομή.

Ο *ασβεστής*. Σπάνια μόνο σε χρήση, γιατί η εισαγωγή του γινόταν από τη Σαμοθράκη, τη Λέσβο ή το Άγιο Όρος, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν στη Λήμνο ασβεστολιθικά πετρώματα.

Τα *καλάμια*. Άφθονα στο νησί, χρησιμοποιούνται κυρίως για το *πέτσιωμα* της στέγης.

Τα *κεραμίδια*. Συνήθως βυζαντινού τύπου, στερεώνονταν στη στέγη μόνο με πέτρες, χωρίς λάσπη.

β. Η στέγη, ως επί το πλείστον τετράριχη, έχει για σκελετό μια μεγάλη δοκό κατά μήκος, το *μεσοδόκι*, που στηριζόταν στα δύο αντικριστά αετώματα, τα *καλκάκια*. Πάνω στο μεσοδόκι ακουμπούσαν εγκάρσια δοκάρια, τα *καπρούλια* (εικ. 1).

Η στέγωση γινόταν με καλάμια, που δένονταν στα καπρούλια με βούρλα, και στη συνέχεια καλύπτονταν με ξερά φύκια θαλάσσης (*κοιμυδιά*) και παχύ στρώμα λάσπης, δημιουργώντας έτσι, μαζί με το πέτσιωμα, ένα άριστο μονωτικό κατά του ψύχους και της θερμότητας. Τέλος, τοποθετούνταν τα κεραμίδια χωρίς λάσπη, στερεωμένα, όπως ήδη αναφέραμε, απλώς με πέτρες. Στην κατασκευή της στέγης, και συγκεκριμένα στο δέσιμο των καλαμιών, βοηθούσαν και οι γυναίκες. Σοβάντισμα χρησιμοποιούν μόνο στους εσωτερικούς χώρους –και τούτο πολύ αργότερα. Σπάνια σοβαντίζονταν οι εξωτερικές όψεις του σπιτιού, κυρίως δε οι βονιές, για καλύτερη προστασία από τις καιρικές συνθήκες. Βέβαια, στις πιο οργανωμένες κατοικίες παρατηρείται εξωτερικό επίχρισμα, το λεγόμενο *σαρδελωτό*. Σοβαντίζονται όμως μόνο οι αρμοί της

οικοδομής, ενώ η επιφάνεια της πέτρας μένει καθαρή. Επειδή όμως ο σοβάς ήταν σκέτη λάσπη, που ξεπιλένεται βαθμιαία με τις βροχές λόγω του μικρού γέιστου της στέγης, ο τοίχος δίνει συνήθως την εικόνα ξερολιθιάς.

Παράλληλα με την αγροτική αρχιτεκτονική αναπτύχθηκε στο νησί και η λεγόμενη αστική, χαρακτηριστικά στα εύπορα χωριά και κυρίως στην πρωτεύουσα, την Μύρινα. Το θαυμαστό όμως αυτό κεφάλαιο της λημνιακής αρχιτεκτονικής δεν έχει ακόμη μελετηθεί όσο του αξίζει.

Σημ.: Τα σχέδια έχουν ληφθεί από το άρθρο του Γ. Μέγα για την λαϊκή οικοδομία της Λήμνου (βλ. βιβλιογραφία).

Βιβλιογραφία

Γ.Α. Μέγας, «Η λαϊκή οικοδομία της Λήμνου», *Επετηρίς Λαογραφικού Αρχείου*, 1940, 3-29.
Ν. Σηφουάνκης, *Μια άγνωστη αρχιτεκτονική – Οι μάντρες στη Λήμνο και στα άλλα νησιά του βορειοανατολικού Αιγαίου* (1993).
Κ. Κατοιμίνας, *Αναζητώντας την αρχιτεκτονική φυσιογνωμία του νομού Ροδόπης* (1984).
Δ.Α. Φατούρος, Λ. Παπαδόπουλος, Β. Τεντοκάλη, *Μελέτες για την κατοικία στην Ελλάδα*.

The Traditional House of Lemnos

Ch. Vaxevanieris

Simplicity and folk wisdom have dictated the formation and layout of the traditional house of Lemnos, a type of dwelling that has been adopted throughout the rural settlements and villages of the island and belongs to the broader rural architecture of Greece. It is an one or two-storied house of oblong plan, built with visible stone masonry and topped with a double-sloping tiled roof. The Lemnian peasant –usually a land-cultivator and cattle-breeder– in the role of the architect has created the proper structure and layout for meeting his everyday needs. By composing his dwelling with simplicity and harmony, he has achieved a purely functional result, which could very well serve as a source of inspiration for contemporary architecture.